

AZ ÉRDY-KÓDEX KELETKEZÉSÉNEK IDEJE

DIENES ERZSÉBET

Az Érdy-kódex utolsó lapján a kódex írója pontosan megjelölte azt a napot, amelyen a kódex írását befejezte: »finis apparet in die clementis 1527.«

Bizonyos tehát, hogy a kézirat 1527. november 23-án készült el.

A kódexből azonban hiányzik annak az időpontnak a megjelölése, amelyben az író a kódex írásához hozzáfogott. Ennek következtében a kódexszel foglalkozó tudósok között többféle vélemény alakult ki arról a kérdésről, hogy hány esztendőre volt szüksége a kódexírónak a kódex elkészítéséhez, illetve, hogy a kéziratot a kódex írója melyik évben kezdte el írni.

ZOLNAI: Nyelvelméleink a könyvnyomtatás koráig c. munkájában a következőket olvashatjuk: »Az egész egy kéz munkájának tarthatni s leírója egy ismeretlen karthauzi szerzetes volt, ki a végsor vallomása szerint 1527-ben Szent Kelemen napján vagyis november 23-án fejezte be. Ez évszám még kétszer kerül elő, az 515. és 605. lapokon, tehát a codex utolsó negyedrésszében, s minthogy a *Prologus* a munka egyik okául a *pestifera luteriana heresis*-t vagyis a reformációt említi, ez pedig hazánkban csak 1520 után kezdett terjedni: ennél fogva a codex írásának kezdetét ez éven túlra, s az utolsó rész készüléseinek időtartamát véve alapul, legalább is 1524-re kell tennünk, ámbár szerzetes lévén a leírója, ki az ilyen munkához bőséges idővel rendelkezett, nem lehetetlen, hogy az egész kézirat az 1526. és 1527. évek alatt készült.« (i. m. 239.)

TÍMÁR KÁLMÁN (ITK. XXXVII, 222—24) csak az ÉrdyK. írójának bizonytalan személyével és az íratás feltehető helyével foglalkozik.

SZABÓ DÉNES: A magyar nyelvelmélek c. munkájában (Tankönyvkiadó, 1952) ezt olvashatjuk: »Érdy-kódex. 1524—1527. A legterjedelmesebb XVI. századi magyar kódex, és a legnagyobb magyar legendagyűjtemény.« (i. m. 38.)

A kérdéssel VOLF GYÖRGY foglalkozik részletesen, az Érdy-kódexhez írt Előszó-ban. E helyen idézi, s egyben cáfolja is a kérdésről 1876-ig megírt legfontosabb megállapításokat. VOLF véleménye szerint a kódex 1526—27-ben, tehát két esztendő alatt íródott.

A különböző véleményekről írt cáfolatai, s saját megállapítását alátámasztó indokai a következők: »...befejezték 1527-ben sz. Kelemen napján, azaz november 23-án. Ez évszám még kétszer kerül elő, de csak az 515. és 605. lapon, vagyis codexünk utolsó negyed részében. Hogy tehát mikor kezdték írni, azt legfeljebb találgatni lehet. Érdy János a következő szavakra támaszkodva: 'INCipivnt Epistole et ewangelia dominicalia, Ac festiualia per Anni circulvm,

Cum paſtillis et legendis ſuis cum diligenti cura et labore multis annis ad profectum legencium in materna lingua exarata', azt tartja, hogy 'a multis annis kifejezés és a kézirat végén található 1527-ik évszám egyeztetése után, a munka idejét bőségéhez képest mintegy 1490. és 1527. évek közé tehetni' (Tudománytár I. köt. 217. l.). Meg kell azonban gondolni, hogy e szavak a 3. lapon, tehát mindjárt a munka elején vannak, s így nem vonatkozhatnak codexünkre, melynek írásába épen csak hogy bele fogtak, hanem nyilván arra az eredetire értendő, mely codexünknek alapul szolgált. Az is megfontolást érdemel, hogy a Prologus munkánk egyik okául a 'peſtifera luteriana hereſiſt' emlegeti, 'que nouiſſime et in electam hungarorum hew gentem in deſolationem et perdicionem ipſius pervenit'. Ismeretes dolog, hogy Luther, mint reformator, csak 1517-ben lépett föl, azért 1490-ig nem szabad visszamennünk. De még az sem lehet, hogy codexünket Toldyval (Magy. szentek legendái V. l.) 1517 és 1527 közé tegyük; mert Luther tanítása Magyarországon igazán csak 1520 után kezdett terjedni. Így hát codexünk elejét sem lehet előbbre tenni. Ez eredményhez még más úton is jutunk. Utolsó negyed része, mint már említettem, 1527-ben készült, s minthogy november 23-ára meg volt, 11 hónap sem kellett rá. A többi három negyed résznek így untig elég három esztendő. E szerint a codex eleje 1524-re esnék. De még ennyi is sok. Tekintetbe kell vennünk, hogy codexünket igen számos jel compiláló másolatnak bizonyítja, valamint azt is, hogy szerzetes írta, a ki tehát elegendő idővel rendelkezett s a kinek, írásából ítélve, foglalkozása lehetett a másolás. Gyakorlott másoló, mind a mellett hogy nem egy munkából írta le, ha csak 1526-ban fogott is bele, 1527. november 23-ára bízvást elvégezhetette. Hogy magában 1527-ben, tehát nem egészen 11 hónap alatt is elkészíthette volna, az a munka nagy terjedelme miatt nem valószínű. Azért az én véleményem szerint, codexünk 1526 és 1527 közé teendő.« (i. m. V—VI. l.)

Az Előszó idézett részletéről a következőket kell megállapítani:

I. VOLFnak a különböző véleményekről írott cáfolatai helyesek.

II. VOLF a kódex megírásának időtartamát a kéziratban található három évszám alapján állapítja meg. Az 515/b. és a 605/a. lapokon levő 1527-es évszámokból arra következtet, hogy a kódex *utolsó negyede* feltétlenül 1527-ben készült. A megállapítás helyes. *E tényből viszont az következne, hogy a kódex többi három negyede is egyenként egy esztendő alatt készült el, vagyis a kódex 1524—1527-ig íródott.* VOLF ezzel szemben azt állítja, hogy a kódex az 1526—1527-es években készült. Amint majd a későbbiekből kitűnik, VOLFnak ez a megállapítása helytálló. *Alapvetően hibás azonban az a módszer, amelynek segítségével ezt az állítását alátámasztani igyekszik.* VOLF csupán *feltevésekre épít, megállapításának igazolása minden meggyőző tárgyi adatot nélkülöz.* Épp úgy, mint ZOLNAI fentebb idézett, a VOLFéhoz teljesen hasonló véleménye.

Az a tény ugyanis, hogy a kódex írója gyakorlott másoló lévén, két esztendő alatt is elkészíthette a kéziratot, ha lényegében igaz is, de *semmiképpen sem elegendő és meggyőző bizonyíték* a kérdés eldöntésében.

VOLF figyelmét elkerülte a kódex három fontos adata, pedig *ezeknek alapján teljes pontossággal meg lehet állapítani*, hogy a kódex írója mennyi idő alatt készítette el a kéziratot. Az adatok a következők:

1. A kódex 300/a. lapján a 30—33. sorokban a következőket olvashatjuk: »Eeth veege vagon zent Stanyzlo Craccay pyſpeknek eeleteenek. azon eztendőben mykoron magyar orzagh nagyobreezre el vezee mynd laos kyrallal es az wrakkal Ezer ewt zaaz hwzon heet eztendőben.«

Ezek szerint a kódexnek nemcsak az 515. és a 605., hanem már a 300. lapja is 1527-ben íródott.

2. A fentebb idézett, 1527-ben írt rész, amely említést tesz a mohácsi katasztrófáról, a szent Szaniszlóról írt legenda befejező szakaszában található meg. A legenda mindössze öt és fél lap terjedelmű, a 295/a lap elejétől a 300/a lap végéig tart. Megírásához elegendő lehetett néhány nap. A legenda elején, a 295/b 32—35. soraiban ugyancsak Lajos király haláláról, az ország elvesztéséről tesz említést a kódex írója. E részben a Mesko királyról és feleségéről írtak így folytatódnak: »...hamar valo napon el vezteek orzagoknak nagy rezeeth, mynt layoſ magyary kyralnak ees leen dolga, mert azzon ember tanachaan yaranak, es gonoz halallal halanak megh,...«

Az előbb elmondottak alapján megállapítható, hogy ezek a sorok is 1527-ben, legfeljebb az 1526-os év legutolsó napjaiban íródtak.

Ha pedig a kézirat második, nagyobbik része (kb. 380 lap) elkészülhetett nem egészen egy esztendő alatt, akkor a kódex első, kisebbik részének (kb. 295 lap) megírásához is feltétlenül elegendő volt egy esztendő, sőt kevesebb is.

3. Hogy a kódex 1526—1527-ben íródott, azt bizonyítják még a 40/b lap 24—38. és 1—6 sorai is. A kódexnek ebben a részében az író saját koráról, az 1526-os évről rajzoló átfogó képet: »Annak okaert doctoroknak mondasok zerent ewtőd rendbely Idew bel telween kezdetewl foghwan. hatod kezdeteeek kyben mastan ees eelewnk kynek veegezety az wtolfo yteeletnek napyan telyk be, kyn magyaraztatyk az veenſeeg, zent Agoſton doctornak es zent Gergelnek mondasok zerent [zerent] Mykeppen azert: az hatwan eztendős veen emberben mynd erő mynd yffywſagnak ſyrya el fogyatkozyk es naponkeed myg towab towab vonzya veenſeegheet ereye zakat orczaya megh ranczoſwl,ynay nem byryaak ha le yl ees yay, ha ffele keel ees yay az el mwlt ewrőm, vygaſaag nyegheefre ohaytaſra fordwlt, sem eghet, ſem napot nem lathat zőmeewel De vala hol yaar keel, chak az fekete földet neezy: kyben hamar lakafa es valtozafa leezen. Byzon bezed zerelmes atyamffyyay ha ky ezeeben veezy: *Azonkeppen vagon dolga es folyafa ez mastany hatod eewy ydőnek* mykeppen yol lattyok, yme myndden orzagok tőrethnek, varasok valalok zent eegy hazak pwztnak: emberek fogyatkoznak, Gonofſagok meg bewőlnak yozagok meg hydegődnak, mynddenwt hadakozaaf, myndenwt weer ontaaf: Nynchen sem Iſten feelőknek sem zegheen Adamffyanak batorſſaga hol ott meg maradhaſſanak. Azert myndden yteeletneel kyl lattyok hogy ez vylaag el veenewlt es kőzel vagon fogyatkozaſanak veegezety,...« (Kiemelés tőlem).

A fenti részletben említett »hatod« év az 1526-os esztendő, melyben a kódex első fejezetei íródtak.

Összegezve az eddig elmondottakat: a kódexben fellelhető adatok alapján megállapítható, hogy a kéziratot a kódex írója 1526-ban kezdte el írni, s 1527. november 23-ra fejezte be.

Megjegyzés: A sorok számozása és az idézett szövegrészek hangjelölései a Volf-féle kiadás alapján történtek.